

De vergrijzende economie

15 blogs over vergrijzing

Ed Westerhout

De vergrijzende economie

15 blogs over vergrijzing

De vergrijzing van de bevolking is één van de grootste uitdagingen voor de Nederlandse economie. De combinatie van teruglopende kindertallen en een almaar toenemende levensverwachting heeft tot gevolg dat het aantal ouderen sterk zal groeien en het aantal jongeren zal achterblijven. De verhouding tussen het aantal ouderen en het aantal jongeren zal naar verwachting zelfs verdubbelen! Deze ontwikkeling heeft tal van economische consequenties, voor onder andere werk, vrijetijdsbesteding en consumptiepatronen. Maar het is vooral de collectieve sector die met prangende vragen wordt geconfronteerd. De kosten van zorg, verpleging en pensioenen zullen bij onveranderd beleid ver gaan uitstijgen boven de opbrengsten van belastingen en sociale-verzekeringspremies. De overheidsfinanciën zoals gereflecteerd in cijfers van overheidstekort en –schuld zullen uiteindelijk ontsporen. Alleen door instituties te hervormen, kan deze ontwikkeling worden gekeerd. Het is onze maatschappelijke voorkeur voor intergenerationale solidariteit en economische efficiëntie die bepaalt of dit de vorm van hogere belastingen en premies of die van minder genereuze uitkeringen zal aannemen.

De vergrijzende economie - 15 blogs over vergrijzing is een bundeling van blogs die ik het afgelopen jaar (april 2012 – maart 2013) heb geschreven. Al deze blogs zijn te vinden op edwesterhout.nl. De oorspronkelijke blogs zijn behalve redactionele aanpassingen grotendeels ongewijzigd gebleven, maar referenties naar onderzoeken heb ik bij de oorspronkelijke blogs gelaten. Ik dank Lizzy de Wilde voor tekstueel commentaar; onjuistheden en onduidelijkheden komen uiteraard voor mijn rekening.

Ik wens u veel leesplezier.

Ed Westerhout

Inhoudsopgave

Schuldafbouw vanwege vergrijzing.....	1
Stijgen zorguitgaven vanwege vergrijzing?.....	3
Houdbare/onhoudbare overheidsfinanciën.....	5
Zorgsparen.....	7
De twee gezichten van solidariteit.....	9
Het elektronisch patiëntendossier.....	11
Vergrijzing: de film.....	13
Pervers effect van verhoging pensioenleeftijd.....	15
Tv kijken, kinderen maken.....	17
Omgekeerde vergrijzing.....	19
Verborgene overheidsschuld.....	21
Schuld en groei.....	23
Explosieve groei uitgaven gezondheidszorg.....	25
Vergrijzing in Europa.....	27
Een pil voor tien jaar langer leven.....	29

Schuldafbouw vanwege vergrijzing

(21-2-2013)

De budgettaire gevolgen van de vergrijzing in Nederland zijn in grote kringen bekend. Zonder budgettaire ingrepen doet vergrijzing de overheidsfinanciën ontsporen en om dit te voorkomen, kan het overheidssaldo onmiddellijk worden verbeterd, via belastingverhoging of een bezuiniging op overheidsuitgaven. Vanuit een oogpunt van economische efficiëntie zou de aanpassing zodanig moeten zijn dat er na de aanpassing geen verdere aanpassing meer nodig is. Er is dan sprake van stabilisatie van belastingtarieven – *tax smoothing* (bij belastingverhoging) of stabilisatie van uitgavenquotes – *expenditure smoothing* (bij een bezuiniging op overheidsuitgaven). Het beleidsdevies leidt tot overschotten op de primaire balans van de overheidsrekening waarmee op termijn de kosten van de vergrijzing kunnen worden opgevangen.

Oploop overheidsschulden

Inmiddels is de wereld echter veranderd. Als gevolg van de wereldwijde financiële en schuldencrisis is de overheidsschuld in veel landen opgelopen. In NL tot 66% van het BBP en in de EU, de VS en Japan tot 83%, 73% en 208% van het BBP respectievelijk. Gevaarlijk dicht in de buurt van 90% BBP, de grens boven welke een land economische groei moet inleveren. Om precies te zijn, 1,2%-punt groei volgens Carmen Reinhart, Vincent Reinhart en Kenneth Rogoff, de ontdekkers van dit verband tussen schuld en groei. Laten we eens aannemen dat dit zo is: dat een verhoging van overheidsschuld een vermindering van economische groei teweegbrengt. Is een beleid van *tax smoothing* of *expenditure smoothing* dan nog steeds optimaal?

Versnelde afbouw overheidsschuld

Het antwoord is nee. De verlaging van de economische groei zet een straf op een verdere vergroting van overheidsschuld. Positief geformuleerd, beloont het effect tussen schuld en groei een versnelde afbouw van overheidsschuld. Optimaal beleid is dan ook niet *tax smoothing* of *expenditure smoothing*, maar *tax frontloading* of *expenditure backloading*. Dat houdt in een forse tariefverhoging nu, gevolgd door een geleidelijke verlaging van het tarief in latere jaren (bij belastingverhoging) of een forse bezuiniging nu, gevolgd door een geleidelijke oploop van uitgaven in latere jaren (bij een bezuiniging op overheidsuitgaven).

Stabiliteits- en Groeipact

Om een dergelijke forse belastingverhoging of bezuiniging te voorkomen, kan de overheidsschuld maar beter ver van de grens van 90% BBP worden gehouden. De 60% BBP grens van het Stabiliteits- en Groeipact is zo gek nog niet.

Stijgen zorguitgaven vanwege vergrijzing?

(14-2-2013)

Naarmate we ouder worden, gebruiken we meer zorg. Menigeen verwacht dan ook dat de zorguitgaven vanwege de vergrijzing zullen gaan stijgen. Toch is er een tegengeluid. Aanhangers van de gedachte van de sterfte-gerelateerde kosten stellen dat zorguitgaven en leeftijd niet direct met elkaar samenhangen. Het is de sterftkans, zo stellen zij, die stijgt met de leeftijd. En omdat in het laatste levensjaar bijzonder hoge zorguitgaven worden gedaan, stijgen zorguitgaven met de leeftijd. Als vanwege de vergrijzing van de bevolking de levensverwachting toeneemt, betekent dat een uitstel van zorguitgaven, geen stijging.

Sterfte-gerelateerde kosten

De gedachte van sterfte-gerelateerde kosten is van grote betekenis. Ze impliceert dat de wereldwijde groei van zorguitgaven niet met demografie te maken heeft, maar met andere factoren. Inderdaad lijken inkomensgroei en medisch-technologische ontwikkeling belangrijkere redenen. Maar is het idee dat vergrijzing geen effect op de zorguitgaven zal hebben ook juist? Daar valt aan te twijfelen.

Kosten in het laatste levensjaar

De reden is dat lang niet alle zorguitgaven direct met sterfte samenhangen. Dat is duidelijk als sterfte-gerelateerde kosten worden gedefinieerd als kosten gemaakt in het laatste levensjaar. Deze kosten zijn hoog, maar beperkt wanneer ze worden afgezet tegen de zorguitgaven op nationaal niveau. Men kan het begrip sterfte-gerelateerde kosten ook ruimer interpreteren door de kosten mee te rekenen die verband houden met de behandeling van een ziekte waaraan de patiënt uiteindelijk komt te overlijden. Maar ook dan zijn de sterfte-gerelateerde kosten onvoldoende groot om een direct verband tussen zorguitgaven en leeftijd geheel uit te schakelen.

Resterende levensduur

De zogenaamde *time-to-death approach* (resterende levensduur) stelt dat zorguitgaven stijgen met leeftijd omdat ze samenhangen met de tijd tot overlijden. Hoe dichter iemand bij diens overlijden, des te hoger de uitgaven aan zorg. Zorguitgaven stijgen in deze gedachte met de leeftijd omdat ouder worden betekent dat het levenseinde

dichterbij komt. En ook volgens het idee van de resterende levensduur leidt vergrijzing van de bevolking tot een uitstel van zorguitgaven, geen stijging.

Onderzoek

Toch is ook deze redenering slechts voor een deel van de zorguitgaven valide. Er zijn voldoende voorbeelden van uitgaven die meer met leeftijd dan met resterende levensduur te maken hebben. Denk bijvoorbeeld aan uitgaven in verband met kinderziekten, verkeersongevallen, infectieziekten, zwangerschappen. Er is inmiddels veel onderzoek gedaan op dit terrein. Deze wijst uit dat de stijging van zorguitgaven ten gevolge van vergrijzing tussen de 10 en 50% lager uitvalt wanneer met de gedachte van de resterende levensduur wordt rekening gehouden.

Conclusie

De conclusie is dan ook dat de bulk van de zorguitgaven gerelateerd is aan leeftijd en dat vergrijzing van de bevolking wel degelijk de zorguitgaven zal doen stijgen.

Houdbare/onhoudbare overheidsfinanciën

(7-2-2013)

Begin jaren negentig van de vorige eeuw introduceerden Auerbach, Gokhale en Kotlikoff het begrip houdbaarheid. De onderzoekers claimen dat het cijfer van de staatsschuld erg weinig zegt over de soliditeit van de overheidsfinanciën. Overheden gaan verplichtingen aan die pas in de toekomst tot uitbetaling komen. Het meest sprekende voorbeeld zijn de uitgaven aan zorg, verzorging en pensioenen. Deze verplichtingen vormen een impliciete schuld die men bij de staatsschuld zou moeten optellen om een totaalplaatje van de overheidsschuld te krijgen.

Houdbaarheidstekort

Anno 2013 zijn berekeningen van de houdbaarheid gemeengoed geworden. Het houdbaarheidstekort is het totaal van staatsschuld en impliciete schuld, omgerekend naar een jaarlijkse annuïteit. Het Centraal Planbureau (CPB) maakt geregeld berekeningen van dit houdbaarheidstekort voor Nederland, de Europese Commissie (EC) doet hetzelfde voor EU-lidstaten. Eind vorig jaar zijn zowel het CPB als de EC met nieuwe berekeningen gekomen. Voor Nederland liggen er nu twee becijferingen van het houdbaarheidstekort: 5,9% en -1,0% van het BBP (EC respectievelijk CPB). Het cijfer van 5,9% van het BBP duidt op een serieus financieel probleem. Het bedrag is nog groter dan dat van onze onderwijsbegroting! Het cijfer van -1,0% van het BBP is niet alleen veel kleiner, het is zelfs negatief. Dit indiceert dat er volgens de CPB-berekening helemaal geen houdbaarheidsprobleem is, zolang althans is voldaan aan in de berekening gemaakte veronderstellingen.

Veronderstellingen

Het verschil tussen de twee getallen is terug te voeren op onder andere de veronderstelde ontwikkeling van de levensverwachting en het toekomstige overheidsbeleid. De CPB-berekeningen zijn daarbij accurater aangezien ze zich baseren op de meest recente beleidsvoornemens; de EC neemt pas nieuw beleid mee als dat in de wet is vastgelegd. Maar ook een verschil in modellering speelt een rol. De berekeningen van de EC veronderstellen dat consumptiebelastingen meegroeien met het BBP, terwijl het CPB de groei van de consumptieve bestedingen als basis neemt. Als vanwege de vergrijzing de consumptieve bestedingen harder groeien dan het BBP, dan vertekent dat de EC-berekeningen.

Houdbaarheidsprobleem

Het is gemakkelijk om het grote verschil tussen de twee berekeningen te problematiseren. Ik zie dit grote verschil echter als winst. Het maakt namelijk in één klap duidelijk hoe enorm gevoelig een berekening van het houdbaarheidstekort is voor de gemaakte veronderstellingen. Aangezien deze veronderstellingen hoogst onzeker zijn, al was het maar vanwege de lange horizon die in het spel is, kunnen berekeningen van het houdbaarheidstekort niet erg precies zijn. Een onwelkome boodschap voor diegenen die het houdbaarheidsprobleem inmiddels als opgelost beschouwden. Er hoeft niet zo gek veel te gebeuren om het cijfer van -1,0% BBP te laten kantelen. Het houdbaarheidsprobleem is niet opgelost, het is slechts uit zicht; de toekomst zal ons leren voor hoelang.

Zorgsparen

(24-1-2013)

De uitgaven aan gezondheidszorg blijven almaar stijgen. Zorgsparen wordt vaak genoemd als instrument om deze stijging te beperken. Maar wat is zorgsparen precies? Wanneer werkt het, wanneer niet? Heeft het ongewenste neveneffecten? Zorgsparen in tien stellingen.

1. De zorguitgaven vallen in principe buiten het vergrijzings- of houdbaarheidsprobleem. Wanneer de stijging van zorguitgaven ten gevolge van vergrijzing wordt vertaald in hogere verzekeringspremies, dan is er geen aanslag op het overheidsbudget en is er geen sprake van een houdbaarheidsprobleem.
2. Introductie van kapitaaldekking bij de financiering van de zorg hoeft het systeem niet goedkoper te maken. Tegenover een mogelijk hoger rendement staan verliezen bij de generaties die premieplichtig zijn wanneer het systeem wordt geïntroduceerd (dubbele belasting).
3. Worden alle of een deel van de ingelegde premies geïnvesteerd in aandelen, dan wordt het systeem wel goedkoper, maar alleen gemiddeld. Beleggen in aandelen introduceert een risico dat het systeem duurder uitvalt.
4. Om het versturende effect van de financiering van de zorg op de arbeidsmarkt te mitigeren, moet een sterkere band worden gelegd tussen de premies en de baten van zorg. Dit gaat ten koste van de solidariteit.
5. Een sterkere band tussen premies en baten van zorg is een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde voor een beter functioneren van de arbeidsmarkt. Wordt een dergelijk systeem verplicht gesteld, dan zullen de premies voor een deel toch als belasting worden ervaren.
6. Een systeem dat gebaseerd is op vrijwilligheid biedt een betere waarborg voor een goed functioneren van de arbeidsmarkt. Naast het effect op de solidariteit is een risico van een dergelijk systeem dat mensen onvoldoende sparen vanwege kortzichtigheid.
7. Verplichtstelling met de mogelijkheid van *opting out* kan de nadelen van puur verplichte en puur vrijwillige systemen beperken.
8. Zorgsparen en eigen betalingen zijn niet onlosmakelijk met elkaar verbonden. Met de vermogens die onder een systeem van zorgsparen worden opgebouwd kunnen zowel nominale verzekeringspremies als eigen betalingen worden gefinancierd.

9. In zekere zin zijn zorgsparen en preventief beleid complementair. Preventief beleid verlaagt de zorguitgaven, zodat de behoefte aan een systeem dat solidariteit vormgeeft, kleiner wordt.
10. Wanneer zorgsparen de arbeidsmarkt beter doet functioneren zonder de solidariteit sterk te verminderen, is er maatschappelijke winst. Het is verdedigbaar dat de overheid de introductie van zorgsparen fiscaal ondersteunt als deze ondersteuning het zorgsparen voldoende stimuleert.

De twee gezichten van solidariteit

(17-1-2013)

De *skill premium* is wéér gestegen! Webbink c.s. laten in de meest recente uitgave van het tijdschrift Economisch Statistische Berichten zien dat de inkomensverschillen tussen hoog- en laagopgeleiden verder zijn toegenomen. Tussen 1999 en 2009 groeiden de verschillen in looninkomen tussen hbo'ers en wo'ers enerzijds en personen met ten hoogste basisonderwijs. Het rendement van onderwijs (de procentuele toename van iemands looninkomen ten gevolge van een jaar extra onderwijs) steeg flink: in tien jaar tijd van 5 naar 8 procent voor mannen en van 10,5 naar 11,5 procent voor vrouwen.

Skill-biased technical change

Deze resultaten passen in een internationale trend. In de Verenigde Staten stijgt het rendement van onderwijs al vanaf het begin van de jaren tachtig, in het Verenigd Koninkrijk vanaf de jaren zeventig en in Nederland vanaf de jaren negentig. De verklaring voor deze ontwikkeling is volgens Webbink c.s. *skill-biased technical change*. Technologische vooruitgang is steeds minder een neutrale gebeurtenis waar alle opleidingscategorieën in gelijke mate van profiteren. Het is juist steeds specifieker van aard – een zeker opleidingsniveau is vereist om van de vooruitgang in technologie te kunnen profiteren.

Versterking van solidariteit

Op deze manier drijft technologische vooruitgang opleidingscategorieën uit elkaar. En technologie is niet de enige factor. Het gebruik van zorgvoorzieningen neemt vooral bij de laagopgeleiden, zie de recente studie van het CPB. En de vanwege de vergrijzing benodigde verhoging van AOW- en zorgverzekeringspremies zal vooral bij de hoogopgeleiden terechtkomen. Het gevolg van deze divergerende ontwikkelingen is dat via de belastingen, via de AOW en via de zorgverzekering hoogopgeleiden steeds meer zullen gaan overdragen aan laagopgeleiden (maar niet via de aanvullende pensioenen, daar lopen de overdrachten in omgekeerde richting). En deze versterking van solidariteit heeft een prijs: omdat de overdrachten van hoogopgeleiden naar laagopgeleiden in grote mate inkomensafhankelijk zijn, belemmeren ze het goed functioneren van de arbeidsmarkt.

Economische groei

Het samenspel van technologische en demografische veranderingen maakt dat

solidariteit duurder wordt. Maar solidariteit heeft twee gezichten. Solidariteit wordt meer betekenisvol als de groepen die het met elkaar verbindt, meer van elkaar verschillen. De Amerikaanse econoom Benjamin Friedman voegt daaraan toe dat we meer geneigd zijn tot solidariteit met de ander naarmate de welvaart op een hoger niveau ligt. Economische groei, zo betoogt hij, brengt niet alleen materiële baten, maar verandert ook onze normen en waarden, onze ideeën over democratie, rechtvaardigheid, tolerantie en solidariteit. Met andere woorden, solidariteit gedijt bij economische groei. En een langdurige crisis zet solidariteit onder druk.

Beleid

Keren we terug naar de bevindingen van Webbink c.s. De stijgende *skill premium* maakt dat vooral hoogopgeleiden profiteren van economische groei. De boodschap van Friedman is dat via behoud van solidariteit ook de laagopgeleiden bij groei gebaat zijn. Daarmee is het wel duidelijk waar overheidsbeleid zich op zou moeten richten.

Het elektronisch patiëntendossier

(10-1-2013)

Het is een algemeen verschijnsel dat de uitgaven aan gezondheidszorg harder groeien dan het nationaal inkomen. De oorzaken hiervoor liggen in demografie, inkomensgroei en medisch-technologische vooruitgang. Toekomstprojecties die vergrijzing combineren met voortgaande groei van technologie en inkomen, laten dan ook een verdere stijging van de zorguitgavenquote (zorguitgaven in termen van het BBP) zien.

ICT

Deze stijging van de zorguitgavenquote is niet zonder problemen. Zonder aanpassing van de financieringsstructuur noopt het bijvoorbeeld tot tariefverhoging bij de zorgverzekeringspremies. De gangbare oplossingen voor dit probleem, verkleining van het basispakket of een grotere rol voor eigen betalingen, zijn weinig populair. Het is dan ook niet vreemd dat steeds reikhalzender wordt uitgekeken naar een grotere toepassing van ICT in de zorg. ICT heeft zo'n geweldig breed toepassingsgebied dat het enorme kostenbesparingen mogelijk zou kunnen maken. En de druk zou verlichten om tot impopulaire beleidshervormingen te besluiten.

EPD

Eén van de mogelijke toepassingen van ICT is het elektronisch patiëntendossier (EPD). Dit is omstreden in Nederland, vooral vanwege de vermeende risico's in de sfeer van misbruik en schending van de privacy; door crackers, zorgverleners of onbevoegden. Daartegenover staan de baten. Gezondheidsbaten in de vorm van minder medische complicaties, minder ziekenhuisopnamen en mogelijk minder doden door een meer verantwoord medicijngebruik. En financiële baten. Doordat bijvoorbeeld onderzoeken minder vaak hoeven te worden overgedaan en op tijdrovende interviews kan worden bespaard. Het zijn deze financiële baten die het probleem van de stijgende zorguitgaven zouden moeten tegengaan. Maar juist over deze financiële baten is vrij weinig bekend.

EMR

De situatie in de VS is iets anders. Daar zijn al veel eerder *Electronic Medical Records* (EMR) geïntroduceerd en is meer over de financiële baten ervan bekend. De bevindingen van verschillende studies naar deze financiële baten zijn echter niet eensluidend. De ene studie rept over gigantische kostenbesparingen, de ander stelt

dat juist de kosten van introductie fors zijn en EMR zichzelf niet terugverdienen. Onlangs hebben enkele Amerikaanse economen in detail de ervaringen van ziekenhuizen in de VS in de periode van 1996 tot 2009 onderzocht. Zij trekken twee conclusies.

ICT en EMR

De eerste is dat de financiële baten van EMR niet direct optreden. Er gaan soms jaren overheen voordat een organisatie zich zodanig heeft aangepast dat het maximaal van nieuwe EMR kan profiteren. Hier is wel een parallel met de rest van de economie. Toen zo'n tien jaar geleden de ICT-revolutie zich aandiende, werd dat ook niet meteen in de productiviteitscijfers zichtbaar. De tweede conclusie is dat de ervaringen van verschillende ziekenhuizen sterk uiteenlopen. De reden is de variatie in de bekendheid van een ziekenhuis met ICT. In ziekenhuizen die weinig affiniteit hebben met ICT, blijkt de introductie van EMR kostenverhogend te hebben gewerkt. In ziekenhuizen waarin men bij de introductie van EMR al meer vertrouwd was met ICT, konden grote kostenbesparingen worden geboekt.

Premiekorting

De vraag rijst of de productiviteitswinsten die in de VS met EMR konden worden behaald, ook voor het Nederlandse EPD kunnen worden verwacht. En of kennis hiervan de aversie in Nederland voor het EPD zou helpen verminderen. Bijvoorbeeld door iedereen die aan het EPD wil meewerken, een premiekorting te bieden. Wat zou ú doen?

Vergrijzing: de film

(6-12-2012)

‘Indrukwekkend’. ‘Spectaculair’. ‘Van uitzonderlijke klasse’. De recensies van ‘Vergrijzing: de film’ liegen er niet om. Het verbaast me niet; de film is bijzonder. Door de manier waarop de ingrijpende gebeurtenissen van de afgelopen decennia in beeld zijn gebracht en de verbanden die daarbij gelegd worden. Maar ook doordat de film veel herinneringen oproept die alweer diep waren weggezakt. Voor de jeugd is een bezoek aan de bioscoop een must. Nu, in 2040, dient ook de jonge generatie te weten hoezeer onze samenleving de afgelopen drie decennia is veranderd.

Historische wapenfeiten

Natuurlijk komen alle historische wapenfeiten aan bod: de wereldwijde geboortedip, de economische crisis die tot diep in de twintiger jaren voortduurde, de *slowdown* en daaropvolgende expansie van China, de opsplitsing van het toenmalige Europa in de huidige Noord-Europese Unie en Centraal- en Zuid-Europa, de massale emigratie uit het voormalige Europa, de klimaatramp op de Noordpool. En er is uiteraard ruime aandacht voor de Verenigde Staten: verantwoordelijk voor een verlenging van de economische crisis in 2015 door protectionistische maatregelen te nemen toen het vertrouwen van de financiële wereld wegviel; met zichzelf in de knoop toen andere handelsblokken hetzelfde deden en de wereldhandel compleet in elkaar stortte; en zo’n tien jaar later als een feniks uit de as herrijzend door als eerste de handel te liberaliseren en de *American Dream* opnieuw leven in te blazen.

Onverwacht

Het is regisseur Age Ing geweest die op het idee kwam om een tiental mensen te interviewen in 2015, 2025 en 2035 over hun verwachtingen voor de toekomst. Uit deze interviews spreekt hoe onverwacht de politiek-economische en demografische ontwikkelingen voor de meesten zijn geweest. Dat gold overigens ook voor de wetenschappers! Hoewel sommigen van hen anders beweren, kan geen van hen claimen de ontwikkelingen te hebben voorzien, althans niet in de omvang waarin ze zich hebben voorgedaan.

Pensionering

Voor mijzelf geldt hetzelfde. Op mijn 45e, in 2010, meende ik nog dat ik op 66-jarige leeftijd met pensioen zou gaan. Nooit heb ik bedacht dat ik tot mijn 70e zou blijven doorwerken. Ik heb daar overigens geen enkele spijt van. Dankzij de flexibilisering

van arbeid die opeenvolgende regeringen mogelijk gemaakt hebben was pensionering op mijn 70e eigenlijk niet meer dan logisch. Hier schetst de film een zeer herkenbaar beeld: ook de mensen die in 2035 geïnterviewd werden toonden zich in het algemeen heel tevreden over hun arbeidscarrière.

Beoordeling: *****

Zoals gezegd kan ik deze film van harte aanbevelen, vooral ook bij de jeugd. Zodat de jonge generatie weet dat de huidige economische bloei niet van alle tijden is en dat zich, ook nu nog, een financiële crisis zou kunnen voordoen die de wereldeconomie in zijn achteruit zet. De film draait in alle drie de bioscopen in ons land: Apple, Walmart en PetroChina.

Pervers effect van verhoging pensioenleeftijd

(22-11-2012)

Jarenlang werd er gediscussieerd over de vraag of het stelsel van aanvullende pensioenen houdbaar is. Dit stopte pas in 2010 toen de commissie-Goudswaard oordeelde dat het Nederlandse pensioenstelsel onvoldoende toekomstbestendig is. Bij dit oordeel speelde de zich veranderende demografie een belangrijke rol. Vergrijzing leidt ruwweg tot een verdubbeling van het aantal gepensioneerden ten opzichte van het aantal premiebetalers. Schokken in levensverwachting, rente of productiviteit die het totaal van pensioenverplichtingen veranderen kunnen daardoor steeds moeilijker worden opgevangen.

Verhoging pensioenleeftijd

Eén van de door de commissie bepleite beleidsrecepten was een verhoging van de pensioenleeftijd. Inmiddels ligt er een regeerakkoord waarin een verhoging van de AOW-leeftijd is opgenomen. Deze wordt verhoogd tot 66 jaar in 2018 en tot 67 jaar in 2021. Vervolgens wordt de AOW-leeftijd automatisch aan de levensverwachting gekoppeld: stijgt de levensverwachting na 2021, dan stijgt de AOW-leeftijd mee. Het is te verwachten dat voor de pensioenleeftijd hetzelfde zal gelden.

Pervers effect

Een verhoging van de pensioenleeftijd is een probaat middel om het pensioenstelsel meer robuust te maken. Het verkleint het totaal van pensioenverplichtingen, zodat onverwachte schokken minder hard doorwerken. De benodigde aanpassingen van AOW-premie, pensioenpremie en indexatievoet zijn dan ook kleiner. Er treedt echter ook een pervers effect op. De dekkinggraad wordt meer volatiel, d.w.z. de dekkinggraad raakt meer uit balans wanneer zich een onverwachte ontwikkeling voordoet in de levensverwachting. Een stijging van de levensverwachting met één jaar heeft meer effect wanneer de pensioenen op 67-jarige leeftijd ingaan dan wanneer ze op 65-jarige leeftijd ingaan. Dat is slecht nieuws voor die pensioenfondsbestuurders die dachten dat de dekkinggraad stabiel zou worden en zij in de toekomst minder vaak aan de premie- en indexatieknoppen zouden hoeven te draaien.

Rekenvoorbeeld

Ter toelichting een rekenvoorbeeld. Veronderstel dat de levensverwachting, de gemiddelde levensduur van de pensioengerechtigden, 81,5 jaar is. De gemiddelde levensduur van de pensioenverplichtingen is lager, vanwege rente en sterfte. Een indicatieve eigen berekening komt uit op 76,5 jaar. Stel nu dat de levensverwachting stijgt en daarmee ook de gemiddelde levensduur van de pensioenverplichtingen. Kies voor het gemak een stijging met een jaar. Bij een pensioenleeftijd van 67 jaar doet dit de pensioenverplichtingen met 10,5 procent groeien ($1 \text{ jaar} / (76,5 \text{ jaar} - 67 \text{ jaar})$). Bij een pensioenleeftijd van 65 jaar is dat maar 8,7 procent ($1 \text{ jaar} / (76,5 \text{ jaar} - 65 \text{ jaar})$). En wanneer we rekening houden met de aftopping van pensioenen zoals opgenomen in het regeerakkoord, dan is het verschil nog groter.

Toekomst

Het regeerakkoord voorziet in een automatische koppeling van AOW-leeftijd aan levensverwachting. Kunnen we stellen dat dit het hier besproken perverse effect neutraliseert? Niet echt. Allereerst gaat de automatische koppeling pas over negen jaar in. Daarnaast wordt het effect alleen geneutraliseerd als aan twee voorwaarden is voldaan: de pensioenleeftijd volgt de levensverwachting zonder vertraging en politici brengen in de toekomst geen wijzigingen meer aan in de nu voorgestelde koppelingssystematiek. Durft u erop te wedden? Pensioenfondsbestuurders kunnen het vooruitzicht van rust maar beter op hun buik schrijven.

Tv kijken, kinderen maken

(25-10-2012)

Wereldwijd is de fertiliteit sterk gedaald. Dit is een van de oorzaken van de vergrijzing van de bevolking. Het is dan ook niet vreemd dat van tijd tot tijd het idee wordt geopperd de fertiliteit op te krikken. Maar hoe?

Brazilië

Om die vraag te beantwoorden, kunnen we terecht bij onderzoek van Eliana La Ferrara, Alberto Chong en Suzanne Dureya. Zij analyseren de ontwikkeling van de fertiliteit in Brazilië. In dat land daalde de fertiliteit hard in de laatste decennia: van gemiddeld 6,3 kinderen per vrouw in 1960 tot 2,3 kinderen per vrouw in 2000. Maar dat is niet de reden dat de onderzoekers het vizier op het Zuid-Amerikaanse land richten.

Globo

De reden om naar Brazilië te kijken heeft te maken met tv. Tv speelt een belangrijke rol in de Braziliaanse samenleving. Het toenmalige militaire regime koos er in 1965 voor de ontwikkeling van een nationale tv-zender te ondersteunen. De toen geselecteerde partner, Globo, is in 45 jaar tijd uitgegroeid tot de op drie na grootste zender in de wereld (na ABC, CBS en NBC), met een bereik van meer dan 180 miljoen Brazilianen.

Telenovela's

Zeer populair zijn de op tv uitgezonden *telenovela's* (*novela's*), zeg maar *soaps*. Ondanks hun miljoenenpubliek zijn de *novela's* niet representatief. In de *novela's* figureren vooral gezinnen die kleiner zijn dan het gemiddelde Braziliaanse gezin: het merendeel (66%) van de belangrijkste vrouwenpersonages heeft geen kinderen, slechts een kleine groep (20%) heeft twee of meer kinderen.

Teruggang in fertiliteit

De drie onderzoekers stellen zich de vraag of de *novela's* de teruggang in fertiliteit kunnen helpen verklaren. De door *novela's* uitgedragen idealisering van een klein gezin kan kijkers onbewust of bewust op het idee brengen de kinderwens uit of af te stellen. De uitkomst van hun onderzoek is bevestigend: in die regio's waar het tv-signaal van Globo niet kon worden ontvangen, was de fertiliteit significant hoger. Volgens de onderzoekers kan maar liefst zo'n 7 procent van de daling van de fertiliteit in Brazilië aan de *novela's* worden toegeschreven. Dit effect is overigens niet

evenwichtig over de bevolking verdeeld: het zijn vooral vrouwen met weinig opleiding en met weinig financieel vermogen die verantwoordelijk zijn voor het grootste deel van het effect.

Namen

Je kunt je afvragen of de tv in het algemeen niet voor de daling in kindertallen verantwoordelijk is. De onderzoekers bekijken daarom ook of er een verband bestaat tussen de namen die aan kinderen werden gegeven en de namen van de belangrijkste personages in de *novela's*. Inderdaad wordt een dergelijk verband gevonden: in de regio's waarin een tv-sigitaal kon worden ontvangen kregen viermaal zo veel kinderen de naam van een van de hoofdpersonen in de *novela's*.

Impact van tv

De impact van tv is groter dan menigeen denkt. In de *novela's* komen meer niet-getrouwde en gescheiden vrouwen voor dan er daadwerkelijk in Brazilië wonen. Raad eens wat dat voor effect heeft gehad?

Omgekeerde vergrijzing

(6-9-2012)

In geïndustrialiseerde landen kunnen drie trends worden waargenomen. De levensverwachting neemt al enkele decennia gestaag toe. De gezondheid van ouderen verbetert geleidelijk. En de arbeidsparticipatie van ouderen daalt, zij het dat er medio jaren negentig een omslag plaatsheeft.

Vergrijzingsprobleem

De toename van de levensverwachting veroorzaakt een vergrijzingsprobleem wanneer geen hervormingen plaatsvinden. In een studie met Frank Pellikaan heb ik bekeken hoe de toekomstperspectieven voor EU-landen samenhangen met veronderstellingen ten aanzien van levensverwachting en gezondheid. De ontwikkeling van de levensverwachting is onzeker. Volgens sommige deskundigen kan ze op grond van de biologische limiet aan de levensduur niet blijven stijgen. Anderen stellen, verwijzend naar de onbegrensde mogelijkheden voor nieuwe medische technologie, dat de levensverwachting nog jaren kan blijven toenemen. De ontwikkeling van de gezondheid van de bevolking is ook onzeker. Veranderingen in leefstijlgedrag wijzen in de richting van een verslechtering van de gezondheid. Verbeteringen in het aanbod van zorg wijzen echter de andere kant op. Deze onzekerheden maken het moeilijk om aan te geven hoe groot het vergrijzingsprobleem precies zal worden; het kan zowel sterk worden overschat als onderschat.

Werkcapaciteit

De economen Milligan en Wise stellen dat de stijging van de levensverwachting in de afgelopen decennia de werkcapaciteit heeft vergroot: we zijn in staat steeds langer door te werken. We zijn echter juist korter gaan werken; de arbeidsparticipatie is gedaald. Dit betekent dat steeds meer werkcapaciteit wordt onderbenut. Hoeveel dat is, kan worden berekend door de relatie tussen arbeid en sterfte zoals die in 1977 gold, op huidige sterftedata toe te passen. Een dergelijke berekening voor Amerikaanse mannen in de leeftijdsgroep 55-69 jaar komt uit op niet minder dan 3,7 jaar onbenutte werkcapaciteit. Aangezien deze groep op dit moment 7,9 jaar werkt, betekent dit dat de arbeidsparticipatie van deze groep met bijna 50% kan worden verhoogd! Milligan en Wise berekenen op eenzelfde wijze hoeveel méér Fransen en Italianen zouden kunnen werken. De uitkomsten zijn wederom spectaculair: 4,5 jaar voor Italië en 4,6 jaar voor Frankrijk.

Instituties

In de jaren negentig is al geconstateerd dat een belangrijk deel van de trend in de arbeidsparticipatie van oudere werknemers kan worden toegeschreven aan instituties als ouderdoms- en vroegpensioen. Milligan en Wise bevestigen dit resultaat. Ze concluderen hieruit dat de arbeidsparticipatie van ouderen in lijn kan worden gebracht met hun werkcapaciteit door deze instituties te hervormen. *Omgekeerde vergrijzing* noem ik dat, want door de arbeidsparticipatie van ouderen te vergroten, kan het effect van vergrijzing op de grijze druk worden tenietgedaan.

Wel of niet

Is er nu wel of niet een vergrijzingsprobleem? Dat hangt van je uitgangspunt af. Ga er eens vanuit dat instituties onveranderlijk zijn. Veel landen kennen dan een vergrijzingsprobleem. Ga er nu eens vanuit dat instituties worden hervormd en arbeidsparticipatie en werkcapaciteit weer op één lijn worden gebracht. Het vergrijzingsprobleem is dan omgekeerd en dus verdwenen.

Verborgen overheidsschuld

(12-7-2012)

De economische crisis die zich in 2008 aandeede, krijgt steeds meer een permanent karakter. De woning- en arbeidsmarkt tonen geen herstel, de indicatoren van consumenten- en producentenvertrouwen staan diep in het rood en op Nederlandse obligatieleningen moeten stijgende risicopremies worden betaald. Ook in de cijfers van de overheidsschuld is de crisis zichtbaar. Teruglopende belastingopbrengsten en oplopende uitgaven hebben de overheidsschuld doen toenemen van 45 procent van het BBP in 2007 tot 70 procent van het BBP in 2012.

Crisisbestrijding

De overheid maakt zich sterk om de crisis te bestrijden. Het is de vraag is of de mogelijkheden tot sturing van de economie niet worden overschat. Een economie wordt gedreven door technologie, psychologie en financiën, en alleen op dat laatste heeft overheidsbeleid een beetje vat. Crises zijn inherent aan kapitalistische economieën. Ze kunnen zelfs erg nuttig zijn: een tijd van bezinning kan een voorwaarde zijn voor latere uitbundige economische groei.

Schuldaccumulatie

In de discussie over de crisisbestrijding staat de schuldpolitiek van de overheid centraal. Voorstanders van een beleid van hogere overheidstekorten (hogere overheidsuitgaven of lagere belastingen) wijzen op het vraagstimulerende effect ervan. Het aloude Keynesiaanse idee van crisisbestrijding impliceert een stijging van overheidsschuld, een stijging die in jaren dat het economisch weer wat beter gaat, ongedaan moet worden gemaakt. Tegenstanders van een dergelijk beleid wijzen erop dat ongebreidelde schuldaccumulatie in het verleden juist een van de oorzaken van de huidige economische crisis is. Door overheidsschuld terug te dringen, kan het consumenten- en producentenvertrouwen worden hersteld en wordt de vraag naar goederen en diensten gestimuleerd. Bezuinigen heeft dus twee effecten op de economie. Het is moeilijk vooraf te zeggen welke van de twee het grootst is. Zelfs wanneer bezuinigingen per saldo slecht uitpakken voor de economie, is het echter overdreven te stellen dat bezuinigingen de economie 'kapot' maken.

Impliciete schuld

Hoe belangrijk ook, de uitstaande overheidsschuld betreft maar een deel van de totale overheidsschuld. De toename van de levensverwachting zal de uitgaven van

de overheid aan pensioenen en gezondheidszorg doen toenemen. De belastingopbrengsten kunnen deze stijging niet bijhouden, zeker niet wanneer de beroepsbevolking door teruglopende kindertallen minder hard groeit. Zonder verdere beleidsaanpassingen creëert vergrijzing dan ook een verborgen of impliciete schuld. Deze impliciete schuld staat nergens in de boeken, maar is daarom niet minder reëel.

Berekeningen

Er zijn verschillende berekeningen van de impliciete overheidsschuld. De Europese Commissie berekende in 2009 dat deze in Nederland 3 maal zo groot is als de expliciete schuld. Het Centraal Planbureau becijferde in 2010 een verhoudingsfactor van 6,5 en een eigen berekening op basis van huidige cijfers komt uit op een factor kleiner dan 3. Hoewel de getallen sterk uiteenlopen, wijzen ze allemaal op een forse impliciete overheidsschuld. Los van de economische crisis zal de overheid hervormingen moeten doorvoeren om de verborgen overheidsschuld vanwege een vergrijzende bevolking in goede banen te leiden.

Schuld en groei

(28-6-2012)

Er was een tijd dat we overheidsschuld tolereerden. Sterker nog, we juichten het zelfs toe. Overheidsschuld is immers een stabilisatie-instrument: het maakt recessies minder diep en damt bovenmatige economische groei in. Het is ook een instrument van risicodeling: het schuift de last van grote macro-economische schokken voor een deel naar toekomstige generaties door.

Excessieve overheidsschuld

Maar juichen doen we niet meer. Recentelijk hebben de Amerikaanse economen Carmen Reinhart, Vincent Reinhart en Kenneth Rogoff de consequenties van excessieve overheidsschuld (een overheidsschuld die voor 5 jaar of langer 90% van het BBP of meer bedraagt) onderzocht. Hun conclusie luidt dat excessieve overheidsschuld gemiddeld 1,2%-punt economische groei kost. Over 23 jaar, de gemiddelde duur van een situatie van excessieve overheidsschuld, scheelt dat een kwart BBP!

Rente en belastingen

Excessieve overheidsschuld verlaagt economische groei langs twee kanalen. Het eerste is via een hogere rente. Hoe hoger de overheidsschuld, des te groter de kans dat de obligatiehouder zijn geld niet geheel terugkrijgt en des te meer compensatie hij zal verlangen in de vorm van een hogere rente. Deze hogere rente vermindert investeringen en verlaagt economische groei. Het tweede kanaal is via de belastingen. Hoe hoger de overheidsschuld, des te groter de kans dat in de toekomst de belastingen zullen worden verhoogd. Ook dit vertraagt investeringen en verlaagt het tempo van economische groei.

Geloofwaardige conclusie

Op elke studie valt iets af te dingen en deze studie is daarop geen uitzondering. De gebruikte gegevens over overheidsschuld zijn niet ideaal en de grens van 90% kan niet op theoretische gronden worden gemotiveerd. Maar het gegeven dat ook andere onderzoeken, op basis van andere tijdsperioden en andere regio's, tot soortgelijke bevindingen komen, maakt de conclusie dat boven de 90% van het BBP overheidsschuld de economische groei vertraagt, geloofwaardig.

Vooruitzichten

Op dit moment is de overheidsschuld in de Europese Unie 82,2% van het corresponderende BBP; voor het eurogebied is dat 87,4%. Beide getallen komen dichtbij de grens van 90%. Voegen we hier de sombere vooruitzichten voor de wereldeconomie aan toe (ook zonder schulden crisis), dan is duidelijk dat de Europese overheidsschuld wel eens lang hoog zou kunnen blijven. 1,2%-punt minder economische groei, u bent gewaarschuwd!

Explosieve groei uitgaven gezondheidszorg

(14-6-2012)

De uitgaven aan gezondheidszorg groeien explosief. In 2001 werd van elke in Nederland verdiende euro 6 cent aan de gezondheidszorg besteed; in niet meer dan tien jaar tijd is dit een dubbeltje geworden. Voor de toekomst valt een verdere forse stijging te verwachten. Maar wel om heel andere redenen dan vaak wordt gedacht.

Veroudering

Ouderen zijn de grootgebruikers van de gezondheidszorg. 65+'ers maken 15 procent van de bevolking uit, maar zijn verantwoordelijk voor bijna 40 procent van de uitgaven in de zorgsector. Het is dan ook niet vreemd om te denken dat de toekomstige uitgaven aan zorg zullen stijgen puur en alleen omdat mensen gemiddeld ouder worden. Toch is deze redenering maar gedeeltelijk waar.

Laatste levensjaar

De reden is dat veel zorguitgaven worden gedaan in het laatste levensjaar. Veel uitgaven hangen niet zozeer samen met leeftijd, maar met het jaar van overlijden. Deze zorguitgaven gaan dan ook niet omhoog wanneer we gemiddeld ouder worden, ze vinden slechts later plaats. In dit perspectief is het ook niet vreemd dat analyses van de historische ontwikkeling van zorguitgaven laten zien dat de groei van zorguitgaven met vele factoren samenhangt (inkomensgroei, introductie nieuwe geneesmiddelen en nieuwe medische apparatuur, stijgende prijzen), maar niet met de gemiddelde leeftijd van de bevolking.

Waarom zullen zorguitgaven stijgen?

Er zijn ten minste vier andere redenen waarom in een vergrijzende economie de zorguitgaven zullen stijgen:

1. Ook al vermindert vergrijzing de economische groei, arbeidsproductiviteit en economie zullen de komende decennia blijven groeien. En een deel van het hogere inkomen zal aan gezondheidszorg worden besteed.
2. Een lagere groei van de werkende bevolking betekent dat er minder geld nodig is voor investeringen in kapitaal en dat een groter deel van het inkomen aan gezondheidszorg kan worden besteed.

3. Vergrijzing betekent een vergroting van de markt voor nieuwe geneesmiddelen en medisch-technologische apparatuur. Dit zal de *research and development* inspanningen doen toenemen en, wanneer nieuwe producten beschikbaar komen, tot extra uitgaven leiden.

4. Ouderen hebben, vergeleken met jongeren, langere tijd gehad om een goede relatie op te bouwen met hun zorgaanbieder. Ze zullen zich minder snel van hun zorgaanbieder afwenden als die de prijs van zijn dienstverlening verhoogt. Bijgevolg mag een verhoging van prijzen worden verwacht. Voor de zorgverzekeringen geldt iets soortgelijks. Uitgaven in de zorgsector zullen dus stijgen door stijging van prijzen van zorg- en zorgverzekeringsproducten.

Consequenties

De consequenties van deze ontwikkeling voor onze economie zijn talrijk en ingrijpend. Daarover meer in een volgende blog.

Vergrijzing in Europa

(7-6-2012)

De collectieve uitgaven aan pensioenen en gezondheidszorg in de Europese Unie (EU) zullen sterk stijgen vanwege vergrijzing van de bevolking. Dit blijkt uit berekeningen die de Europese Commissie (EC) onlangs heeft gepresenteerd. Wat zijn de verschillen met eerdere berekeningen uit 2009?

Vergrijzing

Er komen steeds minder jongeren en meer ouderen. Minder jongeren, want de *total fertility rate* (het aantal kinderen dat gemiddeld per vrouw wordt geboren) is erg laag; lager zelfs dan het niveau dat nodig is om een krimp van de bevolking te voorkomen. Meer ouderen, want de levensverwachting (het aantal jaren dat mensen gemiddeld leven) blijft maar stijgen. De ontwikkelingen in medische technologie zijn blijkbaar nog lang niet uitgeput. Het gevolg van steeds minder jongeren en meer ouderen is dat de afhankelijkheidsratio, het aantal ouderen (65+) gedeeld door het aantal jongeren (20-64), stijgt. Volgens de EC-berekeningen gaat het om niet minder dan een verdubbeling!

Overheidsfinanciën

Vergrijzing vormt een probleem voor de financiën van de overheid. Ouderen ontvangen pensioen en maken vergeleken met jongeren meer gebruik van gezondheidszorg; de oudsten onder hen gebruiken bovendien veel verzorging en verpleging. Belasting betalen ouderen minder dan jongeren. Het is dus niet zo vreemd dat een verdubbeling van de afhankelijkheidsratio de overheid met een financieel probleem opzadelt. Alleen als jongeren twee keer zo hard zouden gaan werken, zou het probleem vanzelf verdwijnen. Doen ze dat niet (ga daar maar vanuit), dan zijn hervormingen onvermijdelijk.

Demografie

De analyse van de EC concludeert dat de bevolking van de EU tot in 2040 blijft groeien. In dat jaar wordt een piek bereikt van 526 miljoen personen. Daarna krimpt de bevolking lichtjes tot een niveau van 517 miljoen personen in 2060. De afhankelijkheidsratio stijgt naar verwachting met 27%-punt, van 26% nu tot 53% in 2060. Al deze cijfers wijken weinig af van die welke de EC in 2009 publiceerde.

Verschillen met de berekeningen uit 2009

De cijfers van collectieve uitgaven zijn wel sterk anders dan die van drie jaar geleden.

- Allereerst vanwege de economische crisis. Drie jaar geleden werd er nog van uitgegaan dat de leeftijdsgerelateerde collectieve uitgaven in 2010 22,5% van het BBP zouden bedragen. Door de crisis is dit cijfer op 25% uitgekomen.
- Daarnaast vanwege aanpassingen in de sfeer van pensioenen. In de EU maken steeds minder mensen van een prepensioen (pensioen voor 65-) gebruik, wordt de pensioenleeftijd verhoogd en blijft de ontwikkeling van pensioenen gemiddeld achter bij die van lonen. De EC schat in dat de collectieve uitgaven aan pensioenen met 1,5%-punt van het BBP zullen toenemen. Drie jaar geleden werd nog een grotere stijging, met 2,3%-punt, voorzien.
- Het effect van de crisis wordt door de pensioenhervormingen niet geneutraliseerd. In 2060 zullen de leeftijdsgerelateerde collectieve uitgaven naar verwachting op 29% van het BBP uitkomen, tegen een verwachting van 27,5% van het BBP in de 2009-berekeningen.

Conclusie

In de sfeer van de pensioenen hebben landen in de EU hervormingen doorgevoerd die de overheidsfinanciën verbeteren. De economische crisis heeft de positieve effecten daarvan echter meer dan ongedaan gemaakt. Verdere hervormingen zijn dan ook nodig om het spook van de vergrijzing definitief te kunnen verjagen.

Een pil voor tien jaar langer leven

(30-4-2012)

In 1935 boekten onderzoekers van Cornell University in de VS een spectaculair resultaat. Ze toonden aan dat de gemiddelde levensduur van ratten met 30-40% kan worden verlengd door ze op een streng dieet te zetten. Het dieet vermindert de dagelijkse calorie-inname met zo'n 30-60%, zonder te bezuinigen op essentiële voedingsstoffen. Hoe het precies werkt, is nog niet bekend. Het zou kunnen zijn dat het caloriebeperkende dieet metabolische processen in gang zet die de groei en reparatie van lichaamscellen bevorderen. Hierdoor ontwikkelt het dier minder snel hartklachten, kanker en andere ouderdomsgerelateerde ziekten.

Resusapen

De proeven werden in latere jaren herhaald met andere diersoorten. Experimenten met vliegen, wormen, vis en knaagdieren lieten soortgelijke resultaten zien. In 2009 werden de resultaten gepubliceerd van een 20 jaar lange studie naar een caloriebeperkend dieet bij resusapen. Ook nu werden soortgelijke resultaten gevonden. Mensen hebben genetisch veel meer met resusapen gemeen dan met de andere bestudeerde diersoorten. De studie met resusapen voedt dan ook het idee dat een caloriebeperkend dieet ook bij mensen de levensverwachting zou kunnen verlengen.

Mensen

Laten we eens een gedachte-experiment doen. Stel dat het caloriebeperkende dieet bij mensen dezelfde effecten zou hebben, zouden mensen het dieet ook gaan volgen? Ik verwacht van niet. Een dergelijk dieet vergt een enorme inspanning, elke dag opnieuw. En dat moet dan jarenlang, nee, levenslang worden volgehouden. De ervaringen op het gebied van stoppen met roken en gezonder en minder eten geven weinig hoop dat het menselijke ras zo'n topprestatie zal kunnen leveren.

Geneesmiddel

De farmaceutische industrie is het blijkbaar met mij eens. Deze industrie werkt aan een geneesmiddel waarmee een caloriebeperkend dieet kan worden nagebootst. Het is niet zeker of dit geneesmiddel er ooit zal komen en, zo ja, wanneer. Maar het is een mogelijkheid. Naar mijn idee zou dit wel kunnen werken. Het is vele malen eenvoudiger om elke dag een pilletje te slikken dan om het dagelijkse eet- en drinkgedrag compleet om te gooien.

Economische effecten

In een recent artikel in het economentijdschrift *Health Affairs* kijken Dana Goldman en coauteurs naar de economische effecten van een dergelijke pil. De berekeningen zijn erg speculatief, maar wel interessant. De onderzoekers veronderstellen dat 35+'ers 30 jaar lang de pil innemen (kosten \$365 per jaar) en dat hun levensverwachting met zo'n tien jaar toeneemt. Tien jaar langer wordt dus een beroep gedaan op de gezondheidszorg. De kosten van de gezondheidszorg vallen vijftig jaar later 14 tot 70% hoger uit, afhankelijk van hoe gezond de extra jaren zijn. Dit zijn enorm grote getallen. Langer leven creëert een gigantisch probleem voor de overheidsbegroting.

Financiering

De berekeningen roepen wel de vraag op waarom langer leven onze collectieve pensioen- en zorgverzekeringen moet belasten? Waarom zouden mensen niet zelf kunnen betalen voor de extra levensjaren die ze krijgen toegeworpen? Als de pil er is, kan iedereen zelf besluiten deze wel of niet in te nemen. Waarom zouden de extra levensjaren dan collectief moeten worden gefinancierd?

Langlevenrisico

Het traditionele argument voor het verzekeren van het langlevensrisico is, het woord zegt het al, dat het een risico betreft. Je leeft kort of lang en wat het wordt weet je niet van tevoren. Omdat je ook normaal wilt kunnen leven als je langer leeft dan eerder verwacht, is het prettig als er een verzekering is die dit mogelijk maakt. Maar in het geval van de langlevenspil gaat het niet om een risico. Wanneer we massaal overgaan op (het slikken van) deze pil, dan wordt de levensverwachting van ieder met tien jaar verlengd. Het traditionele argument voor collectieve verzekering van de extra jaren vervalt daarmee. Wanneer mensen besluiten levenslang de pil te gebruiken om daarmee tien jaar aan hun levensverwachting toe te voegen, is het redelijk dat ze ook de bijkomende kosten zelf dragen.

Conclusie

Medisch-technologische innovaties kunnen onze levensverwachting nog verder doen groeien. Door dit op verantwoorde wijze te financieren, kunnen economische problemen worden beperkt.